

Ἑλλάδα, ὀφείλει νὰ κατατάξῃ αὐτὸν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν εὐεργετῶν καὶ ἀπονεύμῃ τὸν τίτλον τοῦ φιλέλληνος.

Μαργαρίτης Δημιτσας.

ΡΑΒΕΛΛΙ

ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΤΟΥ Α΄. *

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ ἐποχὴ, τὴν ὁποίαν ἱστοροῦμεν, δύνχται νὰ παραύληθῇ πρὸς τὰς στιγμὰς ἐκείνας, τὰς ὁποίας διέρχεται ὁ νοσῶν κατὰ τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς νόσου, ὅτε ὁ ἰατρὸς παραιτεῖται ἀναμένων τὸ θαῦμα καὶ ἡ φύσις ἀποφασίζει περὶ τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου. Ὁ πυρετὸς αὐξάνει, ἡ φαντασία ἐξάπτεται, αἱ αἰσθήσεις παράχορδοι ἐξαπατῶσι τὸν νοῦν, ὅτε ἀφῆνης μετ' ὀλίγον τὸ θαῦμα ἐπιτελεῖται, ἡ παραζάλη ἐλαττοῦται, πκύει ὁ πυρετὸς τῆς ἀσθενείας καὶ ἀρχεται ὁ πυρετὸς τῆς ζωῆς. Τοιαύτην τινὰ φάσιν διήρχετο καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα—ὁ ἀσθενής, περὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται.

Οὐχὶ ἡμέρας, οὔτε ἔτη, ἀλλ' αἰῶνας ἐκάθευδεν οὕτω τεταπεινωμένον καὶ ὡς ὑπὸ νόσσην. Ἐνίοτε ἐφαίνετο ἀναζωογονούμενον, ἀλλ' ἦσαν ἐξάψεις τῆς ἀσθενείας. Πλὴν ἐπέστη καὶ δι' αὐτὸ ἡ ἀληθὴς στιγμή τῆς κρίσεως, ὁ πυρετὸς, ἡ παραζάλη. Ἡ στιγμή αὕτη καλεῖται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Γραμμάτων ΙΣΤ' αἰῶν, αἰῶν τῆς ἀναγεννήσεως.

—Ἐρρέτω τὸ παρελθόν!—ἔλεγε προσκχλῶν εἰς ἱερὸν πόλεμον τοὺς σοφοὺς τῶν ἐθνῶν, ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων τοῦ σκότους ὁ ἀνθρωπος τοῦ μέλλοντος. —Ἐρρέτωσαν ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἐπίπλαστος σοφία. Ἡ Ἰταλία εἶδεν αὐτὴν φεύγουσαν καὶ ἡ Γερμανία ἐπίσης νὰ ῥίπτῃ τὸ πάρθιον βέλος, ἐνῶ ἀπεχώρει. Εἶδον ὁμοίως αὐτὴν κρυπτομένην ὑπὸ αἰσχύνης, ἡ Ἀγγλία καὶ Ἰσπανία καὶ ἡ Γαλλία πίπτουσαν ὑπὸ τὰ συρίγματα. Ἐγκατέλιπεν ἤδη τὰς πόλεις τῆς Εὐρώπης τὸ φρικαλέον τοῦτο τέρας, τὸ ὁποῖον ἐλυμαίνετο τὸ πᾶν, αἱ τέχναι ἀναθάλλουσι καὶ τὰ γράμματα ἀνθοῦσιν. Ὁ κόσμος ἐξέρχεται ἐκ τοῦ χάους καὶ βαδίζει πρὸς τὴν κατάκτησιν τῆς ἀληθείας. Φθίνει ἐκ τοῦ γήρατος ἡ τυραννία τῶν μοχθηρῶν· ἡ ἀκμὴ νεότης, ἥτις βαδίζει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπιστήμης, αὐτὴ θ' ἀνατρέψῃ μετ' ὀλίγον τοὺς ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν ἐγκαθεύδοντας. Χαιρετίσατε τὴν αὐγήν, ἥτις ἐπανατέλλει, εἶναι ἡ αὐγὴ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ. . .!

Νομίζετε ἔτις ὅτι τοὺς λόγους τούτους ἐπρόφερε χθὲς ἔτι ὁ ἀνθρωπος

* Ἴδτε σελ. 19.—Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν 6 Δεκεμβρίου 1882.

τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ὁ δαιμόνιος Οὐγώ . . . Οὐχί· ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ στόματος τυπογράφου τῆς Λυῶνος· τοὺς λόγους τούτους εἶπεν ὁ Στέφανος Βολοί, ὁ ἄνθρωπος τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, τὸν ὁποῖον οἱ καλόγηροι ἀνεβίβασαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς, διότι ἦτο σοφός.

Δὲν ἠπατήθη, καθὼς δὲν ἠπατήθησαν καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ, οἵτινες ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ των ἀπεκάλεσαν τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐποχὴν αἰῶνα τῆς ἀναγεννήσεως.

Ἡ διαβολικὴ ἐκείνη ἐπίνοια τοῦ Γούτεμπεργ ἀρύπνισε τὴν ὑπὸ μανδραγόρην καθεύδουσαν Γερμανίαν, καὶ ὁ Λούθηρος ἦλθε μετὰ τὸν Οὔσσον νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς θρησκευτικῆς ἀναμορφώσεως. Τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα ἔφερον ὁ Λάτκαρης ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅσα ἄλλα ἀκόμη ἦλθον οὗτοι ἀναζητοῦντες, εἶχον ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀρυπνίσει τὴν Ἰταλίαν τοῦ Πετράρχου καὶ τοῦ Δάντου, τὴν Ἰταλίαν τοῦ Βοκκακίου καὶ τοῦ Λαυρεντίου τῶν Μεδίκων. Ὁ Καλβίνος ἐσήμανεν ἐπίσης τὸ ἐγερτήριον ἐν Γαλλίᾳ, ὁ ἑλληνιστὴς Καλβίνος καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀναμόρφωσις ἐστρατολόγει τοὺς ἐργάτας τῆς ἀναγεννήσεως.

Γρόντι μέθη τις κατέλαβε τότε τοὺς πάντας ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἀνίσχοντος ἡλίου μετὰ αἰῶνας σκότους καὶ δεισιδαιμονίας. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα διέρρηξε τοὺς συνέχοντας αὐτὸ δεσμοὺς, ἐζήτησε τόπον καὶ ἔκτασιν καὶ ἐστράφη εἰς τὴν ἀνκαλύψιν τοῦ ἀγνώστου. Ἐκάστη κεφαλή ἔκρυπτε καὶ ἓνα Χριστόφορον Κολόμβον καὶ μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης παρηκολούθουσι τοὺς μάρτυρας τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀγχόνην ἢ τὴν πυρᾶν.

Τὸ αἰφνίδιον φῶς ἐθάμβωσεν, ἡ μέθη παρέσυρεν, ἔλειπεν ἡ τέχνη, ἔλειπε τὸ σύστημα, ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμός συνεπλήρου τὸ ἐλλεῖπον. Τὸ πᾶν ἐφαίνετο ἀναβιοῦν, τὸ πᾶν ἐφαίνετο νεάζον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ πυρετοῦ, ἀλλὰ τοῦ πυρετοῦ τῆς ζωῆς πλέον, ὅτε συνεκύκα τὴν Γαλλίαν ὁ Καλβίνος καὶ ἡ συνωρίς ἐκείνη τῶν σοφῶν, ὅτε εἰσῆλασαν ὡς ἐξ ἐφύδου τὰ γράμματα ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ τυπογραφία ἐκ τῆς Γερμανίας, ἐπεφάνη ἀπὸ τῆς Τουραίνης ἄνθρωπός τις, τὸν ὁποῖον ἄλλοι ἐξέλαβον ὡς κοινὸν γελωτοποιὸν καὶ ἄλλοι ἀνεκήρυξαν σοφόν. Ὁ δραπέτης οὗτος τοῦ μοναχικοῦ κελλίου, νέος Δημόκριτος, ἐπεχείρησε νὰ σατυρίτῃ τοὺς συγχρόνους του ἀπὸ τῶν ἡγεμόνων μέχρι τῶν τελευταίων ἀστῶν, νὰ κενταγγεῖλῃ τὴν ἀμάθειαν τῶν διδασκάλων, νὰ γελοιογραφῆσῃ τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς καλογῆρους καὶ ἐπὶ πλέον νὰ χλευάσῃ τοὺς δικαστὰς καὶ ταῦτα, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ πυρὰ ἦτο ἀνημμένη ἐπὶ τῆς πλατείας καὶ τὰ θύμματα διεδέχοντο ἄλληλα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ.

I

Ὁ παράδοξος οὗτος ἀνὴρ ἐκκλεῖτο Φραγκίσκος Ραβελαι καὶ ἐγεννήθη ἐν Chinon τῆς Τουραίνης τὸ 1495.

Ἐάν ὁ πικτήρ αὐτοῦ δὲν ἦτο κάπηλος, ὡς διατείνονται τινες, ἀλλ' ὅμως ἡ οἰκία αὐτοῦ ἦτο καπηλεῖον περιώνυμον διὰ τοὺς λευκοὺς τοῦ οἴνου, τοὺς ὁποίους πολλάκις μνημονεύει ἐν τῇ πεζῇ αὐτοῦ ἑποποιεῖα ὁ Ραβελαί, οὗτινος τὸ καπηλεῖον τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον σχολεῖον. Ὁ πικὴς ὠδηγήθη εἰς τὴν μὲν τῶν Βενεδικτίνων τοῦ Seully καὶ ἔπειτα εἰς ἄλλην πικρὰ τὴν Ἀγγήραν. Ἐκεῖ ἐγνώρισε τοὺς ἀδελφοὺς du Bellay, ἐκ τῶν ὁποίων τὸν ἕτερον, γενόμενον καρδινάλιον, ἠκολούθητε βραδύτερον εἰς τὴν αἰωνίαν πόλιν. Ἀμφότεροι ἦσαν ὀνομαστοὶ διὰ τὸν ἔρωτα αὐτῶν μᾶλλον πρὸς τὰ γράμματα ἢ διὰ τὰ ἴδια αὐτῶν ἔργα. Ἐν τούτοις εἰς ἱστορικὸς ὁ de Thou καὶ ὁ νομοδιδάκταλος ὑπουργὸς Hospital ἐπήγουν τοὺς στίχους τοῦ καρδινάλιου, ἐλάχιστοι ὅμως ἢ μᾶλλον οὐδεὶς ποτὲ ἐκ τῶν ἱστορικῶν πικρέπεμψεν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ ἑτέρου du Bellay.

Ὁ Ραβελαί περιεβλήθη μετὰ ταῦτα τὸ ἔνδυμα τοῦ Κορδελιέρου ἐν τῇ μονῇ τοῦ Fontenay καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῶν γλωσσῶν. Ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐπ' αὐτοφώρῳ μελετῶν τὴν ἐλληνικὴν μετὰ τοῦ Πέτρου Amy ἔγκλημα προβλεπόμενον καὶ τιμωρούμενον ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἰσχύοντος ποινικοῦ κώδικος—ἐνεκλείσθη εἰς ὑπόγειον καὶ σκοτεινὸν τινὰ τάφον in pace, ὅπως ὁ Τουρκουεμάδας, ὅπου θὰ ἐλησημονεῖτο ἔτιω δια παντός, καθὼς ἐλησημονήθησαν πολλοὶ ἄλλοι, ἐάν δὲν ἐμεσολάβει ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Budé, ὁ σοφὴς οὗτος ἐλληνιστὴς καὶ εὐνοούμενος τοῦ Φραγκίσκου Α΄ καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Fontenay δὲν ἔδραττον τὰ ὅπλα ὅπως ἐλευθερώσωσιν αὐτὸν, διαρρήξαντες τὰς πόλεις τῆς μονῆς.

Ἄλλοι προβάλλουσιν ἕτερον λόγον τῆς φυλακίσεώς του· λέγουσιν ὅτι ἐνεκλείσθη εἰς τὸ ἀνήλιον ἐκεῖνο ὑπόγειον, διὰ τὰς πικνουργίας του ἐναντίον τῶν μοναχῶν. Ὁ Ραβελαί ἐπηγγέλλετο ἕκτοτε τὸν πικτικὸν ἰατρὸν καὶ ἑξαπατῶν τοὺς συναδέλφους του τοῖς ἔδιδε φάρμακα καὶ βότανα, τὰ ὁποῖα εἶχον παραδόξους ἐπ' αὐτῶν ἐνεργείας. Ὁ Le Roy, ὅστις ἔγραψε τὸ ἐγκώμιόν του, εἶπεν ὅτι ἐτιμωρήθη, διότι παρουσιασθεὶς ποτε ἐν μέτρῳ τῶν εὐθυμούντων χωρικῶν ἑξάλλος ὑπὸ τοῦ οἴνου ἤρχησε νὰ χορεύῃ τὸν κρόδακα μετ' αὐτῶν καὶ νὰ τοῖς διδάσκῃ τὴν ἀκολασίαν. Τελευταῖον ὑπάσχει καὶ ἑτέρη παράδοσις, καθ' ἣν ὑποδυθεὶς τὴν στολὴν τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου ἀνέβη ἐπὶ τοῦ βήθρου ὅπου ἦτο ὁ ἀνδριάς, θέλων νὰ ἐκπλήξῃ διὰ τινος θαύματος τοὺς ἀφελεῖς χωρικοὺς, οἵτινες ἤρχοντο νὰ γονυπετήσωσιν ἐνώπιον αὐτοῦ.

Ὁ Ραβελαί ἐχειροτονήθη ἱερεὺς τὸ 1519. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπορρίψας τὸ ράσον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐξ ἀρχῆς ἐλαχίστην ἠσθάνετο στοργήν, ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ ἄλλαχού τύχην. Ἐντεῦθεν ἀρχεται κυρίως ὁ βίος τοῦ Ραβελαί. Καὶ εἶναι βίος πλάνης, μεστὸς περιπετειῶν καὶ παραδοξοτήτων, τὰς ὁποίας ἐπολλαπλασίασαν οἱ γρονθογράφοι κατὰ βούλησιν. Συνέγραψαν ἕσα ἠδυνήθησαν ἀνέκδοτα, τὰ ὁποῖα ἐκοσκίνισε μὲν ὁ Βολταῖρος ἔπειτα.

ἀλλὰ τὸ κόσκινόν του ἦτο πυκνὸν καὶ σχεδὸν ἀπέριψε τὰ πάντα.

Ἐν μέσῳ τῶν περιπετειῶν τούτων ὁ Ραβελαὶ ἐξηκολούθει μελετῶν τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς. Περὶ ὀλίγον διὰ τοῦτο καὶ νομισθῆ εἰδωλοκάτρησ. Ἦτο δὲ ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἡ Σορβὼννα κατεδίωκε τοὺς νεωτεριστὰς καὶ πλειότερον τοὺς σοφοὺς ἐπὶ τῇ προφάτει ὅτι ἐνεωτέριζον καὶ πικρέδιδεν εἰς τὸ πῦρ τὸν λουθηρίζοντα Βερνυὶν καὶ τὰ συγγράμματά του.

Ὁ Ραβελαὶ, ὅστις ἐφοβεῖτο καὶ τὴν Σορβὼνναν καὶ τοὺς καλογήρους, τῶν ὁποίων ἦτο ὁ πειρασμός, ἐγκυτέλιπε τὸ προσφιλέ; Chinon καὶ τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Maillezais, περὶ ὧ ἐπιλοξενεῖτο καὶ μόνος τὸ 1530 ἔλαβε τὴν ἀγούσαν εἰς Montpellier, ὅπου ἐνεγράφη εἰς τὴν ἰατρικὴν σχολὴν, ἐνῶ ἤδη εἶχεν ὑπερβῆ τὸ τεσσαρακιστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του. Διηγοῦνται ὅτι τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, εὗρεθείς μετὰ τοῦ πλήθους, τὸ ὅποιον συνωστίζετο εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς σχολῆς διὰ νὰ ἀκροασθῆ τινος θέσεως, κατ' ἀρχὰς μὲν περιορίσθη ἐξετάζων τὰς εἰκονογραφίας τῆς αἰθούτης, ἀλλ' ὅτε εἶδεν ὅτι ἡ συζήτησις ἐστράφη περὶ φυτῶν καὶ χόρτων, κατήλθεν εἰς τὴν κονίστραν καὶ ἐζήτησε καὶ συμμετάσχη τοῦ ἀγῶνος, τοσοῦτον δὲ ἐπιτυχῶς ἐπραγματεύθη τὸ θέμα, ὥστε ἐκίνησε τὴν ἐκπληξίν καὶ τὸν θαυμασμόν.

Ὁ Ραβελαὶ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἐπιτελοῦμαι ἑαυτὸν διδάκτορα τῆς ἰατρικῆς. Ἀληθῶς ἀνηγορεύθη τοιοῦτος, ἀλλὰ μετὰ εἴς ἔτη. Ἠρμήνευσεν ὅμως ἕκαστε κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τῶν ὑποψηφίων τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ Ἰπποκράτους καὶ τὰ συγγράμματά του Γαλινοῦ.

Φαίνεται ὅτι καὶ τότε διατήρει ἀκόμη τῆς νεότητος αὐτοῦ τὸ φιλόγελον, διότι κατερχόμενος ἐκ τῆς ἑδρας ἀπέριπτε τὸν ἐρυθρὸν χιτῶνα, τὸν ὅποιον ἔφερε καὶ ἐνδύόμενος τὴν στολὴν τοῦ ὑποκριτοῦ ἐδίδασκε κωμῶδίας μετὰ τῶν ἐταίρων, κωμῶδίας τῶν ὁπίων ἦτο ὁ ποιητής. Ἀφῆκε δὲ πολλάκις τὴν μάχαιραν τοῦ ἀγκάτου καὶ ἐκλείσε τὸν Ἰπποκράτην καὶ τὸν Γαλινὸν διὰ καὶ συμπληρώσῃ τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς ἐποποιίας του, τὸ ὅποιον ἐδημοσιεύθη ἐν Αὐδῶνι τὸ 1532 ὑπὸ τὸν τίτλον· *Τὰ μεγάλα καὶ ἀνεκτίμητα κατορθώματα τοῦ γίγατος Γαργαντοῦα*. Τὰ ἐπόμενα τεσσαρα βιβλία, τὰ ὅποια ἀποτελοῦσι τὴν δευτέραν γενεὴν τῶν ἡρώων του καὶ ὅπου πρωταγωνιστοῦσιν ὁ Πανταγρουέλ καὶ ὁ Πανοῦργος ἐδημοσιεύθησαν τὸ 1552.

Ὁ Ραβελαὶ δὲν ἦτο ἀκόμη διδάκτωρ τῆς Σχολῆς καὶ ὅμως ἀπήλασε τιμῶν ἀνωτέρων τοῦ διδάκτορος. Καὶ ὅτε ὁ Duprat, ὑπουργὸς τοῦ Φραγκίσκου Α', ἠθέλησε καὶ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῆς τινὰ προνόμια, τῶν ὁπίων ἀπήλασεν, ἡ Σχολὴ ἀπέστειλε πρεσβεῖν τὸν Ραβελαί. Ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς ἤρνεῖτο καὶ δεχθῆ αὐτόν. Τότε δὲ οὗτος λέγουσιν ἐμηχανεύθη καὶ πικρυσιασθῆ ὡς Ἀρμένιος φέρων μακρὰν πρασίνην ἐσθῆτα καὶ ἀνκτολικὸν κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ μελανοδόχον ἐπὶ τῆς ζώνης, κάτωθεν τῆς οἰκίας

τοῦ ὑπουργοῦ, ὅστις ἐκπλαγείς διὰ τὸ παράξενον τῆς στολῆς ἐπεμψε τοὺς ὑπηρετάς του νὰ μάθωσι τίς εἶναι οὗτος, δὲ ἀπεκρίνατο ἐξ ὑπαικοῦ εἰς ἑνδεκα διαφόρους γλώσσας. Ὁ Duprat, οὕτως ἐκινήθη ἔτι μᾶλλον ἢ περιέργεια, προσεκάλεσε τότε αὐτὸν ἐνώπιόν του καὶ ὁ Ραβελαὶ ἀπορρίπτων τὸ προσωπεῖον ἤρχισε νὰ δημηγορῆ, γαλλιστὶ πλέον, ὑπὲρ τῶν δικαιοματιῶν τῆς Σχολῆς. Ὁ ὑπουργὸς καταληφθεὶς ἐξ ἀπροόπτου ἠναγκάσθη νὰ ὑποσχεθῆ τὰ πάντα καὶ ἡ Σχολὴ ἐπανέκτησε τὰ προνόμιά της.

Μετ' ὀλίγον ἐγκατέλειπε τὴν πόλιν αὐτὴν καὶ ἦλθεν εἰς Λυῶνα, ὅπου ἐξέδοτο τὸν Γαργαντεύκ καὶ προγνωστικὰ τινὰ ἡμερολόγια ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ Ἀλκοφρίδου, ἐνῶ συγχρόνως ἐβούληται τὸν Dolet καὶ Σαβαστιανὸν Γρόφην εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων. Ἐξηκολούθει δὲ ἐπιστέλλων πρὸς πάντας τοὺς σοφοὺς τῆς Γαλλίας καὶ ἐξ ὑπαικοῦ μεταχειριζόμενος τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν. Ἐκεῖ ἐγνώρισεν ὁ Ραβελαὶ τὸν Μαρῶ, τὸν ποιητὴν τῆς οὐλῆς τοῦ Φραγκίσκου καὶ τῆς Μαργαρίτας, ὅστις γενόμενος ὀπαδὸς τοῦ Καλβίνου, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ μακρὰν τῆς Γαλλίας, ἵνα μὴ πάθῃ ὅ, τι μετ' ὀλίγον ἔπαθεν ὁ Dolet, τὸν ὁποῖον ἐκινύσαν ἐπὶ τῆς πλατείας ἐνῶ ἔτω, δὲν ἦτο ὀπαδὸς τοῦ ἀναχωρητοῦ τῆς Γενεύης.

Ὁ Ραβελαὶ συνηντήθη μετὰ τοῦ Καλβίνου πρὸς στιγμὴν μόνον. Ἦσαν ἀμφότεροι ἑλληνοσταί· ἦσαν ἐπίσης καὶ οἱ δύο ἀπόστολοι τῆς ἀναγεννήσεως, ἀλλ' ἀντιθέτων ὅπως χαρακτηρῶν καὶ διὰ τοῦτο ἡ συμμαχία αὐτῶν ὑπῆρξεν ἐφήμερος. Εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Καλβίνου οὐδέποτε ἐπεκάθησεν ὁ γέλως, ἢ αὐστηρότης τῶν ἡθῶν του ἔφθικε πολλάκις μέχρι μισανθρωπίας. Ὁ Ραβελαὶ ἔτχε καρδίαν παιδός, ἐνῶ εἶχεν ἀνάστημα γίγαντος· τὸ μέτωπόν του ἦτο πάντοτε ἀνέφελον καὶ ἡ ὄψις του μειδιῶσα. Ἴδού δικατὶ οἱ πρόην σύμμαχοι ἐγένοντο μετέπειτα ἄσπονδοι ἐχθροί. Ὁ πρῶτος ἐμυκτήριζε τὴν ἐρετχελίαν τοῦ Ραβελαὶ καὶ οὗτος πάλιν ἀπεκάλει τὸν Καλβίνον δαιμονικὸν τῆς Γενεύης.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ καρδινάλιος du Bellay ἀπεστέλλετο πρεσβευτὴς εἰς Ρώμην (1534) ὁ Ραβελαὶ ἠκολούθησεν αὐτὸν, ἔτω· ὡς ἰατρός.

Ἐνταῦθα εὗρον τὸν καιρὸν οἱ βιογράφοι νὰ συνοφάνωσι τὰ μυρία ἐκεῖνα ἀνέκδοτα, διὰ τὰ ὁποῖα τοῖς ὀφείλεται ἂν οὐχὶ ἄλλο, βεβκίως ὅμως τὸ βραβεῖον τῆς ἐπινοίας. Καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀπίθανον προκειμένου περὶ τοῦ Ραβελαὶ. Ἄλλως τε ἐπὶ τῆς καθέδρας τοῦ ἀγίου Πέτρου ἐκάθητο τότε ὁ Κλήμης Η΄, ὅστις δὲν διεκρίνετο ἐπὶ αὐστηρότητι.

Παρκλείπω δικατὶ δὲν ἠθέλησε ν' ἀσπασθῆ τοὺς πόδας τῆς αὐτοῦ Παναγιότητος. Ἄλλ' ὅμως βεβκιοῦσιν ὅτι προσκληθεὶς νὰ ζητήσῃ χάριν τινὰ παρεκάλεσε τὸν Πάπαν νὰ τὸν ἀφορίσῃ.— "Ἄγιε Πάτερ— εἶπεν— εἶμι Γάλλος καὶ κάτοικος τῆς μικρᾶς πόλεως Chignon, τὴν ὁποῖαν θεωροῦσιν ἐπὶ κάτω κάτω καταδικασμένην εἰς τὸ πῦρ." Ἐκινύσαν ἤδη πολλοὺς ἀγχοῦς ἀν-

θρώπους καί τινας συγγενεῖς μου. Ἐγὼ ὅμως οὐδέποτε φοβοῦμαι νὰ καῶ, ἔάν με ἀφορίσῃ ἡ ὑμετέρα Παναγιότης. Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος. Ἐνῶ ἤρχομαθα εἰς τὴν πόλιν ταύτην μετὰ τοῦ κ. καρδινάλιου διήλθομεν διὰ τοῦ Γάραντος, ὅπου τὸ ψῦχος ἦτο ὑπερβολικόν. Φιλίσκντες εἰς τινὰ οἰκίαν, ὅπου κατόκει πτωχὴ τις γυνή, τῇ ἐζήτησαμεν πῦρ ἀντὶ πάσης θυσίας. Ἐκείνη μὴ ἔχουσα ἄλλα ξύλα ἔθετο τοὺς τρίποδας τῆς κλίνης τῆς εἰς τὸ πῦρ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτοὶ δὲν ἔκαιον ἤρχισε τότε νὰ καταράτῃ λέγουτα ὅτι ἀναμφιβόλως ἦσαν ἀρωρισμένοι ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος τοῦ Πάπα. Ὡστε, ἔάν εὐκρεστῆται ἡ ὑμετέρα Παναγιότης νὰ με ἀφορίσῃ, εἶμι βέβχιος ὅτι θὰ ἐπιστρέψω σῶος καὶ ἀκέραιος εἰς τὴν πατρίδα μου.

Ὁ Βιβλιόφιλος Jacob, ὅστις διατείνεται ὅτι ἐνθυμεῖται ὅσα διηγήθη εἰς τὰς ἐσπερίδας του ὁ Walter Scott κατὰ τὴν ἐν Παρισίοις διαμονὴν του, διατείνεται ὁμοίως ὅτι ὁ Ραβελαὶ ἔκλεψε μετὰ τινὰ χρόνον ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην τὴν χρυσοῦφαντον ἐμβάδα τοῦ ἁγίου Πατρὸς Παύλου Γ' καὶ ἀνέδρασε ἐπὶ τῆς οὐρᾶς ἡμίονου, ὁ δὲ λαός, ὅστις ἀνεγνώρισε τὸ ἀπολεσθὲν κειμήλιον ᾠδήγησεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ Βατικκὸν τὸν ἡμίονον καὶ ἐγονυπέτει ἀσπκζόμενος τὴν ἐμβάδα. Καὶ ἤθελε διὰ τούτου ν' ἀποδείξῃ ὅτι καὶ πρότερον ἢ προκύνησις ἐγένετο χάριν τῆς ἐμβάδος καὶ οὐχὶ χάριν τοῦ Πάπα.

Ἐπειδὴ ἐφθίσκαμεν εἰς τὰ ἀνέκδοτα δὲν θέλω νὰ λησμονήσω καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἔδωκεν ἀρρομὴν εἰς τὸ παροιμιῶδες τέταρτον τοῦ Ραβελαί, τὸ ὅποιον δηλοῖ τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν μετὰ εὐφρόσυνον συμπόσιον πρόκειταί τις νὰ λογαριασθῇ μετὰ τοῦ ξενοδόχου του. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀναφέρεται εἰς μεταγενεστέρην ἐποχὴν, ὅτε ὁ Ραβελαὶ εὕρισκετο ἐν Λυῶνι καὶ . . . δὲν εἶχε χρήματα νὰ ἀναβῇ εἰς Παρισίους.

Λέγουσι λοιπὸν ὅτι μετεμφισθεῖς, ὥστε νὰ ᾗ ἀγνώριστος, προσεκάλεσε τοὺς ἰατροὺς τῆς πόλεως διακηρύξας ὅτι διακεκριμένος τις δόκτωρ ἐπανελθὼν ἐκ τῶν ταξιδίων του εἶχέ τι σπουδαῖον νὰ τοῦς ἀναγγείλῃ. Συνῆλθον ἐπομένως πλῆθος περιέργων καὶ ὁ Ραβελαὶ ἐλάλησεν ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου αὐτοῦ ἐπὶ μακρῶν περὶ διαφόρων τῆς ἐπιστήμης ζητημάτων. Πάντες ἤκουον αὐτοῦ μετὰ προσοχῆς, ὅτε αἴφνης μεταλλάξας ὕφος καὶ διατάξας νὰ κλεισθῶσιν αἱ θύραι τῆς αἰθούσης ἀνήγγειλεν εἰς αὐτοὺς ὅτι εἶχέ τι ἀπόρρητον νὰ τοῖς ἐμπιστευθῇ. Καὶ τότε ἐξάγων ἐκ τοῦ κόλπου του θυλακίδα περιεχούσας βότανα — Ἰδοὺ εἶπε, δραστήριον φάρμακον, δι' οὗ δύνασθε ν' ἀπαλλαγῆτε τοῦ βασιλέως καὶ τῶν τέκνων του! — Πάντες ἐντρομοὶ ἀπεχώρησαν τότε καὶ ὁ Ραβελαί, ὅπως ἤλπιζε, συλληφθεὶς ἐκλείσθη ἐντὸς ἀμάξης καὶ ὑπὸ συνοδὸν ᾠδηγεῖτο εἰς Παρισίους. Καθ' ὁδὸν δὲ ἐπίσημος οὗτος ὑπόδικος ἀπήλαυεν ἐκτάκτων περιποιήσεων καὶ ἐτρέφετο δαπάνῃ τοῦ Κράτους. Ὄτε δὲ ᾠδηγήθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ὡμολόγησε

τὸ στρατήγημά του καὶ ὁ Φραγκίσκος γελάσας συνεχώρησε τὸν ὑποτιθέμενον συνωμότην.

Εἶσθε ἐλεύθεροι νὰ πιστεύητε ἢ μὴ τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἄλλοι ἄλλως διηγοῦνται· ἀλλ' εἶναι τοῦλάχιστον εὐφυέστερον πολλῶν ἄλλων, τὰ ὁποῖα ἐπενόησαν ὑπ' εὐθύνην τοῦ Ραβελαι.

II

Τῷ 1837 ὁ συνοδὸς τοῦ καρδινάλιου ἐπικηλῆθεν εἰς Montpellier, ὅπου ἀνηγορεύθη διδάκτωρ ἰατρὸς. Τὰ βιβλία τῆς Σχολῆς μνημονεύουσιν ὅτι τὴν 22 Μαΐου 1537 ὁ δόκτωρ Φραγκίσκος Ραβελαι ἐξελέχθη διὰ τὴν θέσιν του τὸ βιβλίον τῶν προγνωστικῶν τοῦ Ἰπποκράτους, ὅπερ ἠρμήνευσεν ἑλληνιστί. Μνημονεύουσιν ἐπίσης ὅτι τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπληρώθη παρὰ τοῦ Σχύρωνος, κοσμήτορος τῆς Σχολῆς, χρυσοῦν σκαῦδον εἰς τὸν δόκτορα Φραγκίσκον Ραβελαι διὰ μάθημα ἀνατομῆς, ὅπερ ἐδίδαξεν.

Ὁ Ραβελαι ἔχαιρε τότε φήμην ἐξόχου ἰατροῦ. Λέγεται δὲ ὅτι πρῶτος ἐπεχείρησεν ἐν Λυῶνι τὴν ἀνατομὴν νεκροῦ καὶ στίχοι λατινικοὶ τοῦ Dolet ἐξυμνοῦσι τὸ σπουδαῖον τοῦτο γεγονός ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Εὗρέθη δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὸ ἐπόμενον ἔτος τῆς ἀναγορεύσεώς του. Τὸ ἔνδυμα τοῦ δόκτορος Ραβελαι ἢ τοῦλάχιστον τὸ ὡς τοιοῦτον διασωζόμενον ἐν τῇ Σχολῇ περιβάλλονται κατὰ παράδοσιν μέχρι σήμερον οἱ ἀναγορευόμενοι διδάκτορες. Ἐπίσης δὲ εἰς εὐγνωμοσύνην ἡ Σχολὴ ἀνήρτησε τὴν εἰκόνα του, ὅπου περὶσταται ἐν μεγαλοπρεπεῖ στάται μὲ τὴν ὄψιν ζωηρὰν τὸ χρῶμα, τὸν πῶγονα ξανθὸν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πλήρεις πυρὸς καὶ ζωῆς, ἐν ὅλῳ δὲ ἐκφράζει ἡ γλυκεῖα ἐκείνη μορφή τὴν ἀγχινοῖαν τῆς διανοίας του.

Ὁ Ραβελαι ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἰατρὸς τοῦ νοσοκομείου τῆς Λυῶνος. Φαίνεται δὲ ὅτι ἰδίως κατέγεινεν εἰς τὴν θεραπείαν τῆς ἀρθρίτιδος καὶ τῶν ἀποκρῶν ἀσθενειῶν καὶ σώζεται μάλιστα καὶ τις αὐτοῦ προγματεῖς εὐτράπελος ἄμα καὶ σοφρά, ὁ Θριαμβὸς ἐπιγραφομένη.

Ἡ θεραπευτικὴ αὐτοῦ ἦτο λίαν περὶδοξος. Ἐκλείει τοὺς ἀσθενεῖς αὐτοῦ ἐντὸς κλιβάνου ἢ λουτροῦ, ἕως οὗ ἐπέλθῃ ἡ ἐφίδρωσις, ἔπειτα εἰς ἀνακούφισιν τοῖς ἀνεγίνωσκεν ἀποσπάσματα τοῦ Γαργαντούα καὶ Πανταγρουέλ. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς θεραπευτικῆς εἰσήγαγεν ἐν Γαλλίᾳ ὁ Ἰταλὸς Τορέλλας· ἀλλ' ὅμως εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι εἶχον θεραπευτικὴν τινὰ δύναμιν καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ γίγαντος Γαργαντούα καὶ αἱ περιηγήσεις τοῦ Πανταγρουέλ, τὰς ὁποίας ὁ ἰατρὸς διηγεῖτο εἰς τοὺς ἀσθενεῖς του.

Ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἦτο ἡμιτελές· εἰσέτι καὶ ὁ Ραβελαι ἐπικηλῆθεν εἰς Παρισίους ἵνα συμπληρώσῃ τὴν ἐπαποιάν του. Ὅτε ἐξεδόθησαν τὰ πρῶτα αὐτῆς βιβλία, ὡς θέλλά τις ὀρμητικῇ ἐξηγέρθησαν ἐναντίον αὐτοῦ, τρεῖς ἀδυσώπητοι ἐχθροί, ἡ Σορβώννα, τὸ Παρλαμέντον, ὁ Καλβῖνος. Συμ-

βούλιον συνεκροτήθη ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς πρώτης. Οἱ δὲ διδάκτορες θεολόγοι ἐξεφύλλιζον τὸ βιβλίον του καὶ εἰς ἐκάστην αὐτοῦ σελίδα εὕρισκον καὶ ἐν κεφάλαιον κατηγορίας. Εἰκοσάκις θὰ κατεδικάζον αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ ὡς ἄθεον, ἐὰν δὲν ἤρκει καὶ ἅπαξ μόνον, ἀλλ' ὅμως οὔτε ἅπαξ κατεδικάσθη. Ἀπέναντι τριῶν ἐχθρῶν τοιούτων, εἶχεν ἰσαριθμούς φίλους, οἵτινες δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον ἰσχυροί, τοὺς ἀδελφούς du Bellay, τὸν καρδινάλιον τοῦ Chatillon, καὶ οἵτινες ἐμεσίτευσαν ὑπὲρ αὐτοῦ, τῶρα μὲν πρὸς τὸν Φραγκίσκον, ἔπειτα δὲ πρὸς τὸν Ἑρρίκον.

Ὁ Ραβελαὶ εἶχε καὶ ἄλλο κόμμα καὶ ἐντὸς τῆς αὐλῆς καὶ ἔξω τῆς αὐλῆς. Ἦτο δ' ἡγέτης—ὡς εἶπεν ὁ Jacob—μυστικῆς τινος βικχικῆς ἐταιρίας, ἣτις ἐνθουσιώδης παρηκολούθει τῆς περιπετείας τοῦ Πανταγρουέλ.

Εἶχεν ὅμως καὶ ἄλλους ἐχθρούς ἐκτὸς τῆς Σορβώννης μετὰ τῶν ὁποίων ἀντήλλασσε σατυρικὰ ἐπιγράμματα, οἵτινες κατηγοροῦν αὐτὸν ὡς ἄθεον καὶ μέθυτον. Ἐπὶ τοῦ πρώτου κεφαλαίου οὐδέποτε κατήλθεν εἰς συζήτησιν, ἀλλ' ὅμως ἡσύχως ἀπεδέχετο τὴν δευτέραν τῶν κατηγοριῶν. Ὁ Ραβελαὶ ἠναγκάσθη τότε, ἀφοῦ εἶδε καὶ ἐκ τῶν φίλων τινὰς νὰ στρέψωσιν ἐναντίον αὐτοῦ τὰ ὄπλα νὰ ἐξέλθῃτων ὁρίων τῆς Γαλλίας. Τῷ 1547 ἦν ἐν Μιέτς ἀνευ χρημάτων καὶ εἰς τοῦτο περιῆλθε πλέον ἢ ἅπαξ. Ἐκεῖθεν ἔγραψε πρὸς τὸν καρδινάλιον ζητῶν νέαν ἐπιχορήγησιν, ὅπως κατέλθῃ εἰς Ἰταλίαν.

Ἐν τούτῳ τῷ μετὰξὺ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐπέπεσον λάβροι κατὰ τῶν ἔργων του καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ὀνόματός του. Εὔρον ὅτι Rabelaesius, ὡς ἐγράφετο λατινιστί, εἶναι σύνθετον ἐκ τοῦ r a b i e καὶ l a e s u s καὶ δηλοῦ τὸν δηχθέντα ὑπὸ λυσσαλέου κυνός. Οἱ φίλοι αὐτοῦ ὑπαρασπιζόμενοι τὸν ἀρχηγόν των κατέφυγον εἰς τὴν ἀραβικὴν καὶ εὔραν ὅτι τὸ ὄνομά του εἶναι σύνθετον ἐκ τοῦ r a b καὶ l e z, ὧν τὸ πρῶτον σημαίνει διδάσκαλον καὶ τὸ δεύτερον χλευαστήν. Καὶ συνέθετον λατινικὰ ἐπιγράμματα οἱ πρῶτοι ἐτυμολόγοι, εἰς τὰ ὁποῖα ὁμοίως δι' ἐπιγραμμάτων ἀπῆντων οἱ ἄλλοι. Ἀδιάλλακτοι ἦσαν ἐπίσης καὶ οἱ περὶ τὸν Καλβίνον καὶ εἶχον ὑπόπτως πρὸς αὐτόν· τοῦτο ἀποδεικνύει ἡ φράσις τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου, ἣτις ὅμως ἐδημοσιεύθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ραβελαὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τοῦ Ἡροδότου, ὁ Ραβελαὶ εἰ καὶ φαίνεται ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἐν τούτοις συχνάκις γίπτει λίθους εἰς τὸν κήπον μας.

Ὁ Ραβελαὶ εἰς οὐδένα ἀνῆκε πολὺ ὀλιγώτερον εἰς τοὺς παππιστάς, κατ' ὅσον δὲν ἀνῆκεν εἰς φιλοσοφικὴν τινὰ Σχολήν, ἀνῆκεν εἰς ἑαυτὸν καὶ μόνον καὶ ὑπῆρξεν ἀπόστολος τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως, τῆς ὁποίας τὸ πῦρ ἤρχισεν ἔκτοτε νὰ ὑποβόσκη, ἕως ἀκόμη καὶ τῆς πολιτικῆς, ἣτις ἐξερράγη μετὰ διακόσια ἔτη.

Ἦδη δ' Ὁ Φραγκίσκος Α'. δὲν ὑπῆρχε πλέον καὶ ὁ καρδινάλιος δὲν ἦτο μὲν πλέον προσβεβητής εὕρισκετο ὅμως ἐν Ρώμῃ. Ὁ Ραβελαὶ ἔσπευσε

νά συναντήσῃ τὸν ἀρχαῖον προστάτην εἰς τὴν κλιωνίαν πόλιν. Ἐκ τῶν διαμειφθέντων σατυρικῶν ἐπιγράμμάτων φαίνεται ὅτι δὲν περιωρίζετο πλῆθυν θαυμάζων μόνον τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς πόλεως, ἀλλὰ τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ ἐπέσπων ἐπίσης καὶ οἱ ζῶντες, ἐνῆ ἦτο εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἐβδόμης δεκαετηρίδος. Τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ παρὰ πρὸς τὴν Λεονόραν ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Ραβελαι εὕρισκετο ἀληθῶς εἰς ἐρωτικὴν ἀπόγνωσιν, ἐνεκα τῆς ἀπίστου τυχῆς Ρωμαίας. Ἀπελπισθεὶς ἐξεδικήθη λέγουσιν ἐπανελθὼν εἰς Γαλλίαν καὶ ἐσχολίχσεν ἢ μετέφρασεν ὅσα οἱ κατὰ καιροῦ μισογύναι ἔγραψαν κατὰ τῶν γυναικῶν. Ὁ Ραβελαι παρητήθη ἔκτοτε τῶν ἐρωτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τοῦ λοιποῦ ὁ οἶνος ἦτο ἡ μόνη αὐτοῦ λατρεία. Ἀπὸ τῶν ἐπιγείων ἐστράφη τότε εἰς τὰ οὐράνια καὶ ἐξέδιδε προγνωστικὰ ἡμερολόγια. Ὁ Ραβελαι ἦτο ἀστράνομος.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του εὕρισκομεν αὐτὸν ἐφημέριον τοῦ Μευδονίου. Ἐντεῦθεν οἱ ἄγθροι αὐτοῦ ἐπανέλκον πάλιν τὸν διακοπέντα πόλεμον. Καὶ ὁ θεολόγος Πέτρος Ράμος, ἐκαῖνος τὴν ὁκοῖον ἐρόνευσαν τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου, κατήγγελλεν ἀπὸ τῆς ἑδρας του τὸν Ραβελαι ὡς ἄθεον, αὐτὸς ὅστις κατήγγελλεν ἐπίσης καὶ τὸν Ἀριστοτέλην. Οἱ ὑπέρμαχοι τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἐφείσθησαν οὔτε αὐτοὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ Πανταγρουέλ, ὅστις ἦτο τὸ θῦμα τῆς ἐριδος τυχῆς.

Ὁ Ραβελαι ἐξέδοτο τότε τὸ τέταρτον βιβλίον τοῦ Πανταγρουέλ, ἔπου ἐν προλόγῳ ἐσχυρίσθη τοὺς ἀντιπάλους του ἀπὸ τοῦ Καλβίνου μέχρι τοῦ Ράμου.

Ὡς ἐφημέριος τοῦ Μευδονίου ἠγαπήσθη ὁ Ραβελαι καὶ οὐδὲν ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ παρὰ πρὸς. Εἶχον γὰρ παρὰ πρὸς ἑαυτοῦ ἕως ἐναντίον τοῦ ἡμίονου του, ἐὰν πιστεύσωμεν τὰς παρὰ πρὸς. Ἐν τούτοις παρητήθη μετ' ὀλίγον τῆς θέσεως ταύτης καὶ ἦλθεν εἰς τοὺς Παρισίους.

Ὁ Ραβελαι ἠγαπήσθη, ὁ Ραβελαι ἐθαυμάζετο ὑπὸ τῶν συγχρόνων του καὶ ἐθεωρεῖτο σοφός. Ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ, ἣν ἀπετέλουν σπάνια καὶ παρὰ πρὸς βιβλία, ἦτο περιώνυμος. Εἰς ἕκαστον αὐτῆς τόμου εἶχεν ἐπιγράψει ἰδιοχείρως κάτωθεν τοῦ τίτλου τὸ: Francisci Rabelaei medici καὶ τῶν αὐτοῦ φίλων. Ἐκεῖ διήλθε τὰς ὑπολοίπους αὐτοῦ ἡμέρας μελετῶν καὶ σχολιάζων, ὅσα ἀνεγίνωσκε.

Οἱ μυθολόγοι, οἵτινες ἠκολούθουν αὐτὸν κατὰ πόδας ἀπὸ Γαλλίας εἰς Ρώμην καὶ ἀπὸ Ρώμης εἰς Λυῶνα καὶ τοὺς Παρισίους, οἵτινες ἔπλασαν τασάτας διηγήσεις περὶ τοῦ κληγῆρου, ἔπειτα περὶ τοῦ ἱατροῦ καὶ πάλιν τοῦ ἐφημέριου, παρὰ πρὸς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ κλίνην, ὅτε τὴν 9 Ἀπριλίου τοῦ 1553 ἐξέπνευσεν ἐν Παρισίῳ ἐγκαταλιπὼν ἤδη τὰ Μευδόνιον. Εἶπον λοιπὸν τὴν ἐπιούσαν τοῦ θανάτου του ὅτι ὁ πνευματικός, ὅστις ἦλθε νὰ ἐξομολογήσῃ τὸν Ραβελαι εὗρεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης παρὰ πρὸς βλημένον ὄμιον καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς ἐξεπλάγη ὁ Ραβελαι ἐπαυλομάδην

τὸ τῆς Γραφῆς: *beati qui in domino moriuntur*. Ἄλλοι διηγήθησαν ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς ἐξερράγη εἰς ἀπλητον γέλωτα καὶ εἶπεν εἰς τὸν ἀκόλουθον τοῦ καρδινάλιου τοῦ Chaillon, ὅστις ἦλθε νὰ ἐρωτήσῃ περὶ αὐτοῦ.—*Ρίψατε τὴν αὐλαίαν, ἡ κωμῳδία ἀτελείωσε.*

Ὁ ἱερεὺς δὲ ὅστις παρέστη ὡς ἐξομολογητῆς διεκήρυξε πανταχοῦ ὅτι ὁ Ραβελαι ἀπέθικεν εὐρισκόμενος ἐν καταστάσει μέθης.

III

Τοιοῦτος τοῦ Ραβελαι ὁ βίος. Ἴσως εἶπητε ὅτι παρουσίασα ὑμῖν ὄρμαθὸν ἀνεκδότων· ἀλλὰ ἂν ἀφαιρέσητε ταῦτα οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα ὑπολείπονται τὰ γνωστὰ περὶ τοῦ βίου του.

Τὰ ἔργα τοῦ Ραβελαι ὑπέστησαν πολλὰς καὶ ποικίλας τροποποιήσεις, ἰδίως δὲ ὁ Γαργαντούας, οὗτινος δύο ἐκδόσεις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως γενομένηαι μνημονεύονται διάφοροι καὶ ὡς πρὸς τὸν τίτλον καὶ ὡς πρὸς τὴν πλοκὴν τοῦ μύθου.

Δὲν εἶναι εὐκαλὸν νὰ παρκαλουθήσωμεν τὸν ἥρωά του, εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς ἐκδρομάς. Ὑπάρχουσι σελίδες, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ παρέλθωμεν. Ὑπάρχουσιν ὅμως κεφάλαια, τὰ ὁποῖα εἶναι οἷοναί ἡ ψυχὴ τοῦ ἔργου καὶ ὅπου ὁ Ραβελαι ἀποκαλύπτεται ὡς ἀπὸ μέσου τῶν νεφῶν. Καὶ εἶναι ταῦτα τὰ φύγματα τοῦ χρυσοῦ ἐν μέτρῳ τῆς ἰλῦος.

Ἡ γενεαλογία τοῦ Γαργαντούα εὐρέθη γεγραμμένη ἐπὶ φλοιοῦ ἐντὸς ἀρχίου σαρκοφάγου. Οὐδεὶς ἦτο μᾶλλον αὐτοῦ εὐγενῆς, διότι κατήγετο κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἐκ τῶν γιγάντων τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ μήτηρ του ἔφερεν αὐτὸν ἐνδεκα μῆνας εἰς τὴν κοιλίαν της καὶ ἐπὶ τέλος ἐγεννήθη διὰ παραδόξου τρόπου ἐκ τοῦ ἀκιστεροῦ της ὠτός. Αἱ πρῶται αὐτοῦ λέξεις ἦσαν· *Φέρετε νὰ πῶμεν!* Ἡ μήτηρ ἀπέθικε μετὰ τὸν τοκετὸν καὶ ὁ πατήρ του παιδός, ὁ Ἀδηφάγος Graugousier, δὲν ἤξευρε ἂν ἔπρεπε νὰ κλάσῃ ἐπὶ τῷ θανάτῳ της ἢ νὰ γελάσῃ ἐπὶ τῇ γεννήσει τοιοῦτου παιδός.

Τὸ μέγα ἐκεῖνο βρέφος ὠνομάσθη Γαργαντούας. Καὶ ὁ Ραβελαι περιγράφει τὴν στολὴν, τὴν ὁποίαν τὸ ἐνέδυσαν καὶ φιλοσοφεῖ ἐπὶ τῶν χρωμάτων αὐτῆς, παρωδῶν οὕτω τὰς προλήψεις καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Αὐλῆς.

Τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν διήλθε μέχρι τινὸς ὁ Γαργαντούας τρώγων, πίνων καὶ κοιμώμενος καὶ ἐνίοτε ἰππεύων ἐπὶ τοῦ ξυλίνου ἰππάριου. Καὶ ταῦτα μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ πατήρ προσεκάλεσε τοὺς σοφοὺς διδασκάλους τῶν χρόνων ἐκείνων νὰ ἐκπαιδεύσωσι τὸν υἱὸν του παρ' ὃ εἶχεν ἀνκαλύψει λεπτότητά τινα πνεύματος.

Διδάσκαλός τις ἐδίδάκκεν αὐτὸν τὴν ἀλφάβητον ἀπὸ τοῦ Α μέχρι τοῦ Ω καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ Ω μέχρι τοῦ Α. Ἐπειτα τὴν γραμματικὴν τοῦ Δονάτου καὶ ἄλλας τινὰς φυλλάδας μεσαιωνικάς, αἵτινες φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀ-

κόμη ἐν χρήσει ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ραβελαί, ὅτε ὁ πρῶτος οὗτος διδάσκαλος ἀπέθανεν αἰφνιδίως καὶ προσεκλήθη ὁ Ἰοβελῖνος Bridé. "Ἄλλο σύστημα, ἄλλα βιβλία. Δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνος λατινικὴν γραμματικὴν ἔμμετρον καὶ τίνος ἠθικολογίας. Ὁ πατήρ του ἐνόησεν ἐνωρίς ὅτι ἦτο κάλλιον νὰ μὴ μάθῃ τίποτε ὁ υἱός του ἢ νὰ διδαχθῇ ἐκ τοιούτων βιβλίων καὶ ἀποδιώξας τὸν Ἰοβελῖνον προσεκάλεσε τὸν Πανοκράτην.

Οὗτος ἠθέλησε νὰ ἴδῃ πῶς ἐδιδάσκετο μέχρι τοῦδε ὁ παῖς καὶ ὁ Ραβελαί ἀποκαλύπτει ἐν τῇ γυμνότητι της ὄλην τὴν τότε διδασκαλίαν, δι' ἧς τὸ πνεῦμα ἐσκοτίζετο ἐνῶ συγχρόνως ἀπεχαυνοῦτο καὶ τὸ σῶμα διὰ τῆς τρυφῆς. Ὁ Γαργαντούας ἠγείρετο τὴν πρωίαν ἀργά, ἐδελκίνα ὥρας ἕως ὅτου ἐνδύθη, καθ' ἃς ἤκουεν ἀπὸ εἰκοσιν ἕξ μέχρι τριάκοντα προσευχάς, ἔπειτα ἐπρογευματίζε, μετέβαιεν εἰς τὸν νκόν . . . Ἄλλ' ἐνῶ εἶχεν ἀνοικτὸν τὸ βιβλίον τῆς προσευχῆς του, ὁ νοῦς του ἐπλανᾶτο εἰς τὸ μαγειρεῖον. Ἐπειτα παρετίθετο τὸ λουκούλιον δεῖπνον, τὸ ὁποῖον διεδέχοντο τὰ παίγνια. Ὁ κατάλογος αὐτῶν ἀποτελεῖ ὀλόκληρον κεφάλαιον.

Ὅπως ἀλλοία ἦτο ἡ μέθοδος τοῦ Πανοκράτους. Ὁ Ραβελαί μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἦτο ἰατρός καὶ ἡ ὑγιεινὴ κατεῖχεν τὴν πρώτην σχεδὸν θέσιν. Ὁ Γαργαντούας ἠγείρετο πλέον τὴν τετάρτην τῆς πρωίας καὶ ἐνῶ εἰς τῶν ἀκολούθων του τῷ ἀνεγίνωσκε τὴν Γραφήν, ἕτερος ὑπηρέτης ἔψυχεν αὐτόν, ὅπως τὸ αἷμα ἀναλάβῃ τὴν ἐνεργητικότητά του καὶ ἀνοιχθῶσιν οἱ πόροι τῆς ἐπιδερμίδος. Ἐπειτα ἐξήρχετο μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ, ἵνα θαυμάσῃ τὸν οὐρανόν. Δὲν ἐπρόκειτο ἴσως περὶ μαθήματα ἀστρονομίας, ἀλλὰ τὸ θέημα τῆς φύσεως κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδὸς ζωηρὰς ἐντυπώσεις, νὰ διανοιῆ τὴν φαντασίαν του. Ἐπειτα ἐπέστρεφεν, ὅπως συμπληρώσῃ τὸν καλλωπισμὸν του καὶ ὁ παιδαγωγὸς τῷ ἐπανελέγε τὰ μαθήματα τῆς προτερίας, ἅτινα κατόπιν ὁ μαθητὴς ἐπανελάμβανε καὶ οὗτος. Μετὰ τὸ πρόγευμα ἐξήρχοντο εἰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ κατὰ τὸ δεῖπνον πάλιν ἤρχιζον αἱ συζητήσεις, ἡ πραγματογνωσία, καὶ ἀνέτρεχον ἐκάστοτε εἰς τὸν Ἀριστοτέλην ἢ τὸν Αἰλιανόν. Ὁ Ραβελαί ἀναμφιβόλως εἶχεν ἀναγνώσει τὰ συμποσιακὰ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοιοῦτόν τι ἐφκντάσθη τὸ δεῖπνον τοῦ Γαργαντούα.

Ὁ παῖς ἐξεμάνθανε τὴν ἀριθμητικὴν διὰ τῶν παιγνιοχάρτων, ἐδιδάσκετο ἐπίσης τὴν γεωμετρίαν καὶ ἀστρονομίαν καὶ τὰς μελέτας ταύτας ἐποίκιλον ἡ μουσικὴ καὶ ἡ γυμναστικὴ, ἡ ἵππασία, τὸ κυνήγιον.

Τοιαύτη εἶναι ἡ μέθοδος τοῦ Ραβελαί. Τρεῖς αἰῶνες παρῆλθον ἔκτοτε καὶ ὅμως φαίνεται ὡσεὶ ἐγράφη χθές. Ἴσως σήμερον, ὅτε παρ' ἡμῖν ἀνακινεῖται τὸ ζήτημα τῆς κατωτάτης ἐκπαιδεύσεως, σήμερον εἴπερ ποτε ἀνάγκη νὰ μελετηθῇ ὁ Ραβελαί. Ἡ μέθοδος αὐτοῦ εἶναι ἐλληνικωτέρα ἐκείνων τὰς ὁποίας ἐπλάσαμεν κατ' ἀπομίμησιν τῶν ξένων.

IV

Ὁ Ἀδικογράφος ἐσκέφθη μετ' ὀλίγον ὅτι ὤφειλε νὰ ἐκπέμψῃ τὸν υἱὸν τοῦ εἰς Παρισίους πρὸς τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν του. Ἀνῆλθε λοιπὸν ἐπὶ πελωρίας τινὸς φορβάδος ὁ Γαργαντούκας καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Πονοκράτους καὶ τοῦ Εὐδακίμονος εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν ἀρχαίαν Λουτεκίαν, ὅπου διήγειρε τὸν θαυμασμὸν τῶν περιέργων Παρισίων.

Ὁ Γαργαντούκας περὶ δύο τινῶν πρῶτον ἐφρόντισε νὰ μάθῃ τίνας σοφοὶ ἦσαν τότε ἐν τῇ πόλει καὶ τίνα οἶνον ἔπινον οἱ κάτοικοι αὐτῆς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον περιῆλθεν εἰς πόλεμον σχεδὸν πρὸς αὐτούς, διότι ἀναβὰς εἰς τὸ κωδωνοστάσιον τῆς Παναγίας εἶδεν ὅτι οἱ κώδωνες αὐτῆς θὰ ἤρμοζον καλῶς εἰς τὰ ὦτα τῆς φορβάδος του, καὶ καταβιβάσας αὐτούς τοὺς μετεκόμισεν εἰς τὸν οἶκόν του.

Οἱ Παριῖσιοι συνεταράχθησαν, οἱ θεολόγοι ὁμοίως. Ἐγένετο συνέλευσις τοῦ λαοῦ καὶ ὁ σοφὸς Ἰανότος ἐστάλη πρεσβευτὴς ὅπως ζητήσῃ τὴν ἀπόδοσιν αὐτῶν.

Ἄλλη σάτυρα τοῦ Ραβελαι κατὰ τῶν ψευδοσόφων, οἵτινες ψελλίζοντες ὀλίγα τινὰ λατινικὰ καὶ ἀποστηθίζοντες τοὺς κανόνας καὶ τοὺς τρόπους τῆς λογικῆς τὰ *baroco* καὶ *barii*, ἐθαυμάζοντο καὶ ἐθεοποιοῦντο ὑπὸ τοῦ ὄχλου. Ἦσαν οἱ Φκρισσατοὶ τῶν Γραμμάτων. Καὶ τοιαύτη τῶν εἶναι ἡ δημηγορία τοῦ Ἰανότου, ὅστις ἦλθεν ἐπισήμως καὶ μετὰ πομπῆς νὰ ζητήσῃ τοὺς κώδωνας τῆς Παναγίας. Τῷ ὑπεσχέθησαν ὡς ἀμοιβὴν πέντε σπιθαμὰς ἀλλαντος καὶ ἓν ζεῦγος ὑποδημάτων. Ἴδου πόθεν ἐμπνεόμενος ὁ σοφὸς οὗτος *magister* ἐσχεδίασε τὴν προσφώνησίν του.

— Καλὸν ἤθελεν εἶσθαι νὰ μᾶς ἀποδώσητε τοὺς κώδωνας, διότι ἔχομεν ἀνάγκην αὐτῶν. Ἡμεῖς ἠρνήθημεν ἄλλοτε τὰ χρήματα τῶν Ἀγγλων, οἵτινες ἤθελεν νὰ τοὺς ἀγοράσωσι. Ἐὰν ἡ αἴτησίς μου αὕτη εἰσακουσθῇ θὰ κερδήσω δέκα σπιθαμὰς ἀλλαντος καὶ ἓν ζεῦγος ὑποδημάτων πρὸς θεοῦ *domine* ἓν ζεῦγος ὑποδημάτων εἶναι κάτι τι. *Et vir sapiens non abhorrebit eam. Reddito quo sunt Caesaris Caesari et que sunt dei deo. Ibi jacet lepus.* Διὰ τοῦτο ἠτοίμασα τὸν λόγον αὐτὸν ἀντάξιον τοῦ *Utino*—ὁ *Utino* ἦτο περιώνυμος τότε ἱεροκῆρυξ.— Πόλις ἄνευ κωδῶνων ὁμοιάζει τυφλὸν ἄνευ βκκτηρίας. Σὺς ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος *per omnia secula seculorum*.

Ὁ Γαργαντούκας καὶ ὁ Πονοκράτης ἠλέησαν τὸν πρεσβευτὴν καὶ τῷ ἔδωκαν αὐτοὶ ὅσα τῷ ὑπέσχετο ἡ Σχολή. Ὁ Ἰανότος ἐθριαμβεύτην, οἱ κώδωνες ἐπεστράφησαν, ἀλλὰ οἱ σοφοὶ εἶπον ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ λάβῃ δις τὸ τίμημα τῆς δημηγορίας του. Διὰ τοῦτο ἠγέρθη δίκη, ἣτις διήρκεσεν ἔτη μακρὰ καὶ ὁ Ἰανότος ὤρκισθη νὰ μὴ σπογγίσῃ τὴν βίβλα του, εἰάν δὲν

ἐκδοθῆ τελεσίδικος ἀπόφασις. Ὑποθέτω ὅτι ἀπέθανε χωρὶς νὰ σπογγίσῃ τὴν ρίνα του.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν Πικρόχολος ὁ βασιλεὺς τῆς γείτονος χώρας προσέβαλεν αἰφνηδῶς τὰς κτήσεις τοῦ βασιλέως Ἀδηφάγου. Εἰς μάτην οὗτος ἀπευθύνει πρὸς αὐτὸν λόγους πλήρεις συνέσεως καὶ δικαιοσύνης. Οὐδὲν δύναται ν' ἀναχαιτίτῃ τὸν Πικρόχολον. Ὁ Γαργαντούας ἐγκαταλείπει τοὺς Παρισίους, ἵνα ὑπερασπισθῆ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χώραν. Ἐντεῦθεν ἀρχεται πόλεμος δεινὸς καὶ μακροχρόνιος, ἀναμνησκὼν τὴν πάλην τοῦ Καρόλου Ε΄. πρὸς τὸν Φραγκίσκον Α΄. οἵτινες ἐγένοντο ἄσπονδοὶ ἐχθροί, ἀφ' ἧς ἡμέρας οἱ ἐκλέκτορες ἡγεμόνες ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν πρῶτον καὶ ἀφῆκαν βασιλέα τὸν δεύτερον.

Ὁ μᾶλλον ἄλκιμος τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀδηφάγου ἦτο καλόγηρος καὶ ἐκαλεῖτο πάτερ Ἰωάννης. Ὁ Ραβελαὶ εἶχε ζωηρὰς εἶτι τὰς ἀναμνήσεις τοῦ μοναχικοῦ του βίου. Ἡδύνατο νὰ εἴπῃ πολλά· ἀλλ' ὅμως εἶχε πάντοτε ὑπ' ὄψει τὰς βασάνους, τὰς γαλας τῆς Tournelle καὶ οὐδόπως ἐσκέπτετο ν' ἀναβῆ τὴν πυράν. Ἠκολούθησε τὴν ἀσφαλεστάτην ὁδόν. Ἐσατύρισε τοὺς μοναχοὺς διὰ τῶν ἐγκωμίων του.

Ὁ πάτερ Ἰωάννης, ὅτε εἶδεν ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἦσαν ἐγγὺς τῆς μονῆς, καὶ ἤρχισαν νὰ τρυγῶσι τὰς ἀμπέλους τῆς, οἱ δὲ ἄλλοι μοναχοὶ δειμαλέοι καὶ τρέμοντες, ὅπως οἱ Βυζαντινοὶ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας, ἐκλείσθησαν εἰς τὸν ναόν, ἀνεδίπλωσαν ἐπὶ τῶν ὤμων του τὰ κράσπεδα τοῦ ἱματίου του, ἀπέσπασε τὸ ἐγκάρσιον ξύλον τοῦ Σταυροῦ καὶ ὤρμησεν ἐναντίον τῶν ἐχθρικών στρατευμάτων. Οἱ πολιορκηταὶ ἐτρόπησαν εἰς φυγὴν, 3622 εὐρέθησαν νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου χωρὶς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν! Καὶ ἰδοὺ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἐκσφενδονίζει τὴν πρώτην ἐκρηκτικὴν σφαιρὰν ἐναντίον τῶν μοναχῶν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ἐγκωμίου. Τί εἶναι ὁ καλόγηρος; Ἡ προσωποποιεῖα τῆς ἀκηδεΐας, βραχίονες ἀργοί, τοὺς ὁποίους στερεῖται ἡ πολιτεία, στερεῖται ἡ οἰκογένεια. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς πατρίδος των.

Ἴδου διὰ τί εἶπον ὅτι τὸ ἐγκώμιον τοῦ Ραβελαὶ εἶναι σάτυρα.

Ὁ Γαργαντούας, εἰς ὃν διηγήθησαν τὸ γεγονός προσεκάλεσε τὸν μοναχὸν εἰς τὸ δεῖπνόν του καὶ ἐκάθισεν αὐτὸν πλησίον του ἐπὶ σκίμποδος Deposita cappa.—Ἐξω τὸ ράσον! ἐφώνησέ τις τῶν παρακαθημένων· ἀλλ' ὁ μοναχὸς ἠρνήθη τοῦτο φοβούμενος τοὺς κανονισμοὺς καὶ πρὸ πάντων μὴ, ὡς το ἔπχθεν ἄλλοτε, ταμώντες αὐτὸ εἰς λωρίδας οἱ ὑπηρέται κατασκευάτωσιν ἐξ αὐτῶν δέματα τῶν περικνημίδων των.—Ἐδείπνησα— εἶπεν ὁ πάτερ Ἰωάννης — ἀλλὰ δὲν ἔπεται ὅτι καὶ δὲν θὰ φάγω· ὁ στόμαχός μου εἶναι λιθόστρωτος καὶ πάντοτε ἀνοιχτός, ὡς τὸ βαλάντιον τοῦ δικηγόρου.

Ὁ μοναχὸς δὲν ἀπέβλεπε τὸ ράσον, ἀπέθετο ὅμως πρὸς στιγμήν τὴν καλογηρικὴν ὑποκρισίαν. Ἐλάλει τὴν γλῶσσαν τοῦ στρατιώτου ἢ μᾶλλον ἐπανελάμβανεν ὅσα ἀπὸ τῆς κρύπτῃς τοῦ ὑποβολέως τῷ ὑπηγόρευεν ὁ Ραβελαί.

— Γνωρίζετε τὸν πάτερ-Κλαύδιον; Τί δαιμόνιον τοῦ ἐκόλλησεν, ἀπὸ πρωίας μέχρις ἑσπέρας νὰ μελετᾷ. Ἐγὼ δὲν μελετῶ. Εἰς τὴν μονὴν μας οὐδέποτε μελετῶμεν ἐκ φόβου μὴ πάθωμεν ὠτίτιδα. Ὁ μακαρίτης ἡγούμενος ἔλεγεν ὅτι εἶναι τερατῶδες θέαμα μοναχὸς σοφός.

Πάντες εὕρισκον τὸν πάτερ-Ἰωάννην εὐάρεστον καὶ ὅμως δὲν ἐνόουν διὰ τί οἱ μοναχοὶ ἀποδιώκονται ὡς αἱ σφήκες ἐκ τῆς κυψέλης. Ὁ Γαργαντούκς ἀνέλαβε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα. Τὸ ράσον ἐπισύρει τὰς ὕβρεις, ὡς ὁ Κκιχίς τὰ νέφη. Οἱ μοναχοὶ ὁμοιάζουσι πιθήκους. Οἱ πίθηκοι δὲν ὁμοιάζουσι τοὺς κύνες, οἵτινες φυλάττουσι τὸν οἶκον, οὔτε τοὺς βόας, οἵτινες ἀροτριῶσι, δὲν ἐργάζονται καὶ διὰ τοῦτο μαστιγοῦνται. Ὁμοίως ὁ μοναχὸς—καὶ ἐννοῶ τοὺς κακοὺς μοναχοὺς—δὲν ἐργάζεται ὡς ὁ χωρικός, δὲν φρουρεῖ τὴν πατρίδα ὡς ὁ πολεμιστής, δὲν θεραπεύει ἀσθενεῖς ὡς ὁ ἰατρός. Οἱ καλόγηροι σημαίνουσι τοὺς κώδωνας μόνον καὶ καταστρέφουσι τὰ ὦτα τῶν περιόικων, ἀπαγγέλλουσι δὲ ἢ ὑποτονθορίζουσι ψαλμούς, τοὺς ὁποίους οὐδὲ αὐτοὶ ἐννοοῦσιν.

Αἱ ἰδέαι αὗται δὲν ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Ραβελαί προέτρεχε τῆς ἐπαχῆς του, ὅτι ἦτο ἄνθρωπος τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τοῦ μέλλοντος;

Ὁ Γαργαντούκς ἠθέλησε ν' ἀνταμείψῃ τὸν μοναχόν, οὗτος δ' ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἰδρῦσῃ ἰδίαν μονήν, τὸν περιώνυμον *Θήλημον* ἢ *Θάλαμον*, τὸν ἀληθῆ τοῦτον ἐπίγειον παράδεισον, τὴν ἰδανικὴν πολιτείαν τοῦ Ραβελαί ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἀντὶ ἐπιγραφῆς τό: *πράττε ὅ,τι θέλεις*. Ἐκεῖ ἐβασίλευεν ἀπόλυτος ἐλευθερία καὶ αἱ ἐντιμοὶ ἀπολαύσεις μετὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς μελέτης. Ὁ Θάλαμος ἐκτίσθη παρὰ τὸν Λεῖγερκ, εἶχε δὲ 9332 δωμάτια μετὰ πλουσίων βιβλιοθηκῶν, ὅπου τὰ πρωτεῖα κατεῖχον οἱ Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι συγγραφεῖς.

— Ἐξω τοῦ περιβόλου—ἔλεγεν ἐπιγραφὴ ἄλλη—*Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ἔξω οἱ τοκογλύφοι καὶ οἱ ἀγῦρται*. Ἀλλ' ὡς εὖ πικρέστητε οἱ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, οἱ εὐγενεῖς ἱππόται καὶ εὐθυμοὶ ἑταῖροι. Ἐπίσης ἦσαν δεκταὶ καὶ αἱ δέσποιναί· ἀλλ' οὐχὶ ὅσαι διὰ τὸ δυσειδές τῆς μορφῆς, παραγκωνιζόμεναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, κατέφευγον εἰς τὸν Θεόν.

Οἱ θαλαμίται δὲν εἶχον ἄλλους κανόνας ἢ τὴν ἰδίαν αὐτῶν βούλησιν, ἔτρωγον, ἔπινον, εἰργάζοντο, ἐκοιμῶντο, ὁπόταν ἤθελον. Ἡ θήρα, ἡ καλλιέργεια τῶν ἀμπέλων, ἡ μελέτη, ἡ μουσικὴ, ἰδοὺ τίνα ἦσαν τὰ ἔργα τῶν ἀναχωρητῶν τούτων, οἵτινες αὔριον ἐξερχόμενοι ἀπέρριπτον τὸ ράσον καὶ δὲν ἦσαν πλέον ἄγριοι ἀκοινωνήται—οἱ φυσικοὶ ἄνθρωποι τοῦ Ρουσσώ—οὔτε θῶες λειποτακτῆσαντες ἀπὸ τῆς φωλαῆς των, ἀλλ' ἄνθρωποι ὡς οἱ ἄλλοι

ἄνθρωποι. Οὔτε δὲ ἀπηγορεύετο ὁ γάμος εἰς τὰς γυναῖκας τῆς μονῆς, δὲ πῶθεν ἦσαν ἐπίσης ἐλεύθεραι νὰ ἐξέλθωσι διὰ νὰ καταστῶσι μητέρες.

Δὲν θέλω νὰ κλείσω τὸ βιβλίον τοῦ Γαργαντούα χωρὶς νὰ ἀναφέρω τὸ ἐπεισόδιον τῶν ἐξ προσκυνητῶν, οἵτινες ἐπιστρέφοντες ἐκ τοῦ ἁγίου Σεβαστιανοῦ, ὅπου εἶχον μεταβῆ ὄπως δεηθῶσι τοῦ ἁγίου νὰ προστατεύσῃ αὐτοὺς τοῦ λοιμοῦ καὶ φοβούμενοι τοὺς ἐχθροὺς ἐκρύβησαν μεταξύ τῶν χόρτων τοῦ κήπου νὰ διέλθωσι τὴν νύκτα.

Ὁ Γαργαντούας ἐπεθύμησε θριδάκας τὴν νύκτα ἐκείνην καὶ κατελθὼν εἰς τὸν κήπον, ἀνασπάσας ρίζας τινὰς συμπεριέλαβεν ἐντὸς τῶν πελωρίων χειρῶν του καὶ τοὺς ἐξ προσκυνητάς, οἵτινες ἐκ φόβου δὲν ἐτόλμησαν νὰ προφέρωσι λέξιν. Τὰ μικροσκοπικὰ τὰ ζώφια δὲν διέκρινε διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ὁ Γαργαντούας καὶ κατεβρόχθισεν αὐτὰ μετὰ τῶν θριδάκων. Ὁ χεῖμαρρος τοῦ οἴνου κατεβύθισεν αὐτοὺς εἰς τὸν στόμαχον, ἀλλ' εἴτα ἐπιπλέοντες ἀνῆλθον μέχρι τοῦ οὐρανίσκου πάλιν. Κατὰ τύχην εἰς τούτων ἐκτύπησε τὸν ἀλγοῦντα ὀδόντα τοῦ γίγαντος, ὅστις διὰ νὰ ἀνακουρισθῆ τοῦ πόνου ἔλαβε τὸν ὀδοντοξέστην καὶ τὸν ἔνα μετὰ τὸν ἄλλον ἀνέροισεν ἔξω τοὺς προσκυνητάς, οἵτινες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν διὰ τῶν ἀγρῶν.

Τὴν κωμικὴν ταύτην διήγησιν ἀνέφερον διὰ νὰ μνημονεύσω τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους εἶπε πρὸς αὐτοὺς ἔπειτα ὁ Ἀθηναῖος, ὅτε ὠδηγήθησαν ἐνώπιόν του καὶ οἵτινες εἶναι ἀληθῶς ἄξιοι μνεΐας.

— Ὑπάγετε ἄνθρωποι εἰς τὴν εὐχὴν τοῦ Θεοῦ, τοῖς εἶπε, καὶ εἴθε οὗτος νὰ ὀδηγῆ πάντοτε τὰ βήματά σας. Τοῦ λοιποῦ μὴ ἐπιχειρεῖτε τοιαύτας ἐπικινδύνους ἐκδρομὰς. Φροντίσατε διὰ τὰ τέκνα σας καὶ ἐργάζεσθε ἕκαστος εἰς ὃ, τι ἐκλήθη.

Ὁ δὲ Γαργαντούας, θαυμάζων τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἐπέλεγε τὸ τοῦ Πλάτωνος· Εὐδαίμονες αἱ πολιτεΐαι, ἔνθα οἱ βασιλεῖς φιλοσοφοῦσιν ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύουσι.

V

Τὰ τέσσαρα ἐπόμενα βιβλία πληροὶ ἡ ἱστορία τοῦ Πανταγρουέλ, βασιλέως τῶν Διψόδων, ὅστις ἦτο ἄξιος υἱὸς τοῦ Γαργαντούα. Ἀνετράφη καὶ αὐτός ὡς ὁ πατήρ του. Ἴσως ἦτο ὀλιγώτερον αὐτοῦ φοβερός, ἀλλὰ μάλλον φιλόανθρωπος καὶ ἐπίσης δίκαιος. Ὁ Πανταγρουέλ ἀπεφάσισε νὰ περιέλθῃ τὸν κόσμον καὶ αἱ πλάναι αὐτοῦ ἀποτελοῦσι τὴν πεζὴν ταύτην Ὀδύσσειαν. Πανταχοῦ ἀνακαλύπτει ἀνομίαν, προλήψεις, γελοῖα. Πρὸ πάντων ὁμοῦ συναντᾷ τὸ μέλαν γένος τῶν δικαστῶν πάσης τάξεως. Κλευάζει τὴν παχυλὴν ἀμάθειαν τοῦ Bridoye, ὅστις ἀποφασίζει περὶ τῆς δίκης ἀναρρίπτων τοὺς πεσσοὺς καὶ καταγγέλλει τὸ ἀρπακτικὸν καὶ αἰμοχρὸς τοῦ Γαμφόνοχος Girreminaud, ἀρχιδουκὸς τῶν γαλῶν, ἦτοι τῶν δικαστῶν, οὔτινος ἢ συνείδησις ἐξηγοράζετο τόσο εὐκόλως διὰ τοῦ χρυσίου!

Ἐπάρχει καὶ ἕτερος ἥρωας ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἐποποιίᾳ, ὁ πρόγονος— ὡς εἶπεν ὁ Paul Albert.— τοῦ Gil Blas καὶ Figaro, καὶ οὗτος εἶναι ὁ Πανοῦργος, ἄξιος τοῦ ὀνόματός του. Ὁ Πανταγρουέλ ὑπεδέχθη αὐτὸν μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας. Αἱ περιηγήσεις τοῦ πρώτου ἐγένοντο μᾶλλον χάριν αὐτοῦ, ὅστις ἐσκέπτετο νὰ νυμφευθῆ καὶ ἔτρεχε νὰ ἐρωτήτῃ ταῦς σοφοὺς καὶ τὰ μαντεῖα. Ἐπειτα ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν ὁ Πανταγρουέλ τὸ Σαλμιγονδίνον, ὅπου ὁ Πανοῦργος, ἀπὸ τυχοδιώκτου ἐγένετο κύριος καὶ μέγας φεουδάρχης, ἀλλὰ, σπάταλος, διώκησε τοσοῦτον καλὰ τὸ κράτος, ὥστε ἐντὸς δέκα καὶ τριῶν ἡμερῶν διεσπάθισε πάντα τὰ βέβαια καὶ ἀβέβαια εἰσοδήματα τῆς χώρας του. Ἠγειρεν ὅμως ναοὺς, σχολεῖα, ἀλλ' ἐδαπάνησε τὰ πλεῖστα εἰς μυρία λουκούλια δεῖπνα καὶ πολυέξοδα συμπόσια.

Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Πανοῦργος εἰκονίζεται ὡς ἄξιος πρόγονος τοῦ Ἀρλεκίνου καὶ τοῦ Σγαναρέλλου, ὅταν πλέων ἐν θαλάσῃ καταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τρέμων ἐκ τοῦ φόβου θέλη ν' ἀποδιώσωσιν αὐτὸν εἰς τὴν ξηράν. Παρελθούσης τῆς τρικυμίας καὶ τοῦ κινδύνου, ἰδοὺ πάλιν ὁ Πανοῦργος γενναιότερος πάντων. Δὲν ἀρκεῖται δὲ χλευάζων μόνον διὰ τῶν λόγων. Ἴσως τότε δὲν θὰ ἐπνίγετο ὁ δυστυχὴς ἐκεῖνος ἔμπορος τῶν πρόβάτων. Ὁ Πανοῦργος ἠγόρασεν ἀκριβὲς παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου τὸν ὀδηγοῦντα κριόν, ἵσως διὰ τοῦτο ἔρριψεν αὐτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, βέβαιος ὢν ὅτι καὶ τὸ ποίμνιον ἠθελεν ἀκολουθήσει τὸν ὀδηγὸν του, ὅπερ καὶ συνέβη. Ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ ἐρρίφθη καὶ ὁ ἔμπορος εἰς τὰ κύματα, ὁ δὲ Πανοῦργος ἀπήγγελλε τὸν ἐπιτάφιον, ὑποσχόμενος τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ματωλεῖον ἐπὶ τῆς γῆς.

Τοιοῦτον εἶναι ἐν συντόμῳ τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐποποιίας. Παραλείπω δὲ τὴν περιπλάνησιν εἰς τὴν *Ηλιηράν νῆσον* Ile sonnante, ὅπου ὁ Ραβελαι ἐνεθυμήθη τὴν αὐλὴν τοῦ Πάππα καὶ τὰς σφαγὰς τῆς Γαλλίας.

Τὸ πέμπτον τοῦτο βιβλίον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν κατακλειδα τοῦ Πανταγρουέλ, ἐδημοσιεύθη ἐὸ 1562 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ραβελαι ὑπὸ ἴδιον ὡς ἄνω τίτλον, φαίνεται δὲ ὅτι ἐγκαταλειφθὲν ἡμιτελὲς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, συνεπληρώθη ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν. Εἶναι καὶ τοῦτο συνέχεια τοῦ γίγαντος Πανταγρουέλ ἀπὸ τῆς νήσου ταύτης τῆς πολυήχου, ἧτις εἶναι αὕτη ἢ Ῥώμη, εἰς τὴν νῆσον τοῦ κυνηγίου, ἔπειτα τῶν γαλῶν καὶ ἀπὸ ταύτης πάλιν εἰς τὴν νῆσον τῶν Ἀπαιδεύτων καὶ τὸ βρασίλειον τῆς Ἐνδελσεσίας, μέχρι τοῦ ὑπογείου μαντείου τῆς ἱερᾶς φυάλης. Ὁ Ραβελαι ἀπορρίπτων σχεδὸν πλεόν τὸ προσωπεῖον, ἐξκκολουθεῖ νὰ χλευάζῃ ἐξ ὑπερηφάνης τῶρα μὲν τὴν αὐλὴν τοῦ Πάππα καὶ τὸ φιλοχρηματικὸν αὐτῆς καθὼς καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀγίων λειψάνων μύθους, τῶρα δὲ τοὺς δικαστὰς καὶ τοὺς ἀρχόντας, τῶρα δὲ τοὺς ἀλχημιστὰς καὶ σοφοὺς τῆς ἐποχῆς ἢ τέλος τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ περιηγητὰς, οἵτινες ἐπλήρουν τὰ συγγράμματα τῶν θαυμασιῶν καὶ παραδόξων διηγήσεων.

Τοιαύτη ἐν θυπὶ λέξεσιν ἢ μικρὰ αὕτη ἀλληγορία, τὴν ὁποίαν ἄλλοι ἄλλως ἐπεχείρησαν νὰ ἐρμηνεύσωσι.

VI

Κατ' ἐπιφάνειαν ὁ Ραβελλαί εἶναι γελοιοποιὸς μέχρι κυνικότητος, κατὰ βάθος ὅμως ἀληθῆς φιλόσοφος. Δύναται νὰ παραβληθῇ κάλλιστα πρὸς τὸν Δημόκριτον τῶν Ἀδδῆρων. Ἐκεῖνος ἐζήτησε γελῶν καὶ σατυρίζων, ν' ἀποτρέψῃ τοὺς συμπολίτας τοῦ τῆς μαστιζούσης αὐτοῦς ἐπιδημίας, δι' ἣν μάτην ἐθρῆνει ὁ μελαγχολικὸς Ἡράκλειτος καὶ μάτην ὁ Ἰπποκράτης συνεβούλευτε νὰ φέρωσιν ἐκ τῆς Ἀντικύρας τὸν Ἑλλέβορον. Ὁμοίως ὁ λειποτάκτης Βενεδικτῖνος ἠθέλησε νὰ σωφρονίσῃ τοὺς συγχρόνους τοῦ ὑποδύμενος τὸν μανδύον τοῦ Ἀρλεκίνου. Ὑπὸ τὴν προσωπίδα δύναται τις νὰ εἴπῃ πολλά. Ὁ Ραβελλαί ὅμως εἶπε πλείοτερα τοῦ δέοντος καὶ διὰ τοῦτο ἐνῶ ἐνικχοῦ δύναται τις κατ' ἀναχρονισμόν νὰ εἴπῃ ὅτι βολταιρίζει, ἀλλαχοῦ πάλιν δὲν δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι φθάνει μέχρι ῥυπαρότητος. Ἐκεῖ μεταβάλλεται εἰς Πτωχοπρόδρομον. Πρέπει δὲ — διὰ νὰ ἐπανκλάβω τὴν φράσιν τοῦ Γερουζέ — ν' ἀνακαλῶμεν συχνάκις αὐτὸν εἰς τὴν τάξιν.

Αὐτὸς οὗτος ἥμισυ φιλοφρόνως ὑπομιμνήσκων εἰς τοὺς ἀναγνώστους τί πράττουσιν οἱ κύνες, τοῖς συμβουλεύει καθαρίσαντες νὰ θρύσωσι τὸ ὄστρον διὰ νὰ εὕρωσι τὴν μυελόν. Καὶ ἀληθῶς οὕτω δύναται μόνον νὰ ἐκτιμηθῇ ὁ Ραβελλαί. Ἐθεωρήθη παρὰ πολλῶν ὡς πικρῶν καὶ ὁ Βολταίρος ἔλεγεν αὐτὸν φιλόσοφον ἐν κατκαστάσει μέθης. Ἡ παραφροσύνη αὐτοῦ εἶναι προσποιήτος ὡς ἡ τοῦ Ἀμλετ. Ἄνευ αὐτῆς ἠθέλην ἀποθάνει ἐνώρις ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Ἀλλ' ἡ ἐλευθεροστομία αὐτοῦ πολλάκις εἶναι ἀδικαιολόγητος ὡς ἔλεγεν ὁ La Bruyère.

Ἡ ἀρχουσα ἰδέα τῆς ἐποποιίας του εἶναι τοσοῦτον γενική, ὥστε δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ὅλον ἐγράφη ἄνευ ἰδέας ὀρισμένης.

Ἀνέλαθε νὰ σατυρίσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀφελείας τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς χωρικοὺς τῆς ἐπαρχίας του, ἀναμιγνύων τὴν ἀλληγορίαν μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ μεταλλάσσων κατ' ἀρέσκειαν εἰς εὐρωπαϊκὸν χάρτην, τὸν χάρτην τῆς Τουρκίας. Ἀνέλαθε νὰ ἐπισκοπήσῃ ὀλόκληρον τὴν τότε κοινωνίαν, τοὺς δικαστὰς πρὸ πάντων, τὴν Σορβώννην, τοὺς καλογῆρους καὶ τοὺς ἐψιμυθιωμένους σοφοὺς. Ἀφῆκεν ἔξω τοῦ σχεδίου του μόνως τὰς γυναῖκας. Καὶ ὅμως εἶδομεν ὅτι εἶχε καὶ ἐναντίον αὐτῶν παράπονα.

Ἐπλασε δὲ χαρακτηῆρας ζῶντας, ἐνεφύσητε τὴν ζωὴν καὶ μετ' αὐτῆς τὴν ἀθανασίαν εἰς τὸν Πανοῦργον, τὸν Ἰκνόντον, τὸν μέγαν δικαστὴν Bridoye χαρακτηῆρας, τοὺς ὁποίους ἐμιμήθησαν ὁ Λαφονταίν, ὁ Μολιέρος, ὁ Beaumarchais.

Συνεζήτησαν πολλοὶ ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἀληθοῦς χαρακτηῆρος τοῦ Ραβ-

Βελαί· ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ Sainte-Beuve ἡ ἀκολασία τοῦ Ραβελαι περιορίζετο εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ μόνου.

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὁ Λαφονταίν καὶ οἱ ἄλλοι ἀνέστησαν τὴν φήμην του, οἱ δὲ ἄνθρωποι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἀνήγειρον τὸν ἀνδριάντα του.*

Κ. Γ. Σένος.

ΠΕΡΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΟΣ ΤΩΝ ΔΑΣΩΝ.

Τῆς ἐπιρροῆς τῶν δασῶν ἐπὶ τε τῆς ἐνοργάνου καὶ ἀνοργάνου φύσεως πολλαχῶς ἐκδηλουμένης, ὁ ἄνθρωπος ἐνδιαφέρεται νὰ ἐρευνήσῃ καὶ μελετήσῃ, ὡς εἰκός, τὰ δάση μόνον καθόσον ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ ἀτόμου αὐτοῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν του. Ἐκ τῆς συχνῆς ἐπικνώδου πολλῶν φαινομένων διδασκόμενος ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὰ δάση ἐπιδρῶσι σωτηρίως ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις καὶ ἰδίως ὑπὸ ὑδρολογικὴν καὶ κλιματολογικὴν. Δὲν ἀπηγείτο δὲ καὶ μεγάλη νοημοσύνη ὅπως ἀντιληφθῇ τῆς σωτηρίου ταύτης δυνάμεως τῶν δασῶν, διότι ἤρκει πρὸς τοῦτο μόνον ἡ ἀπλή παρατήρησις. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἐδίδαξακετο ὅτι τὰ δασοσκεπῆ μέρη ἐπισκέπτοντο συχνότερον αἱ βροχαί, ἤθηάνετο δέ, ὅτι ἐν καιρῷ μεγάλου καύσωνος ἀνέπνεε δρασπώτερον ἀέρα ὑπὸ τὸ φύλλωμα τῶν δένδρων.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας οἱ ἐν πᾶσιν ἐπὶ λεπτότητι διανοίας διακριθέντες, οὐ μόνον τὴν μεγίστην τῶν δασῶν σπουδαιότητα κτενόησαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς προστασίας καὶ διασώσεως αὐτῶν διὰ μέτων ἀσφαλῶν καὶ διηνεκῶς ἐγγυωμένων προῦνήησαν. Τὸ σπουδαιότερον τῶν μέτων τούτων ὑπῆρξεν ἡ θρησκεία.

Ὁμοφώνως πάντες οἱ συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἐδίδασκον τὸν λαόν, ὅτι τὰ δάση, καὶ ἰδίως τὰ ὄρεινά, εἶνε κατοικητήρια θεῶν καὶ ὅτι εἶνε μεγάλη ἁμαρτία νὰ ὑλοτομῶνται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· τὰ δένδρα τιοῦτων ὄρεινῶν δασῶν ἔπρεπε νὰ ἀποθάνωσι τὸν διὰ γήρατος θάνατον καὶ οὐχὶ τὸν διὰ πελέκεως· οὕτως ὁ Ὅμηρος ἐν ὕμνῳ Ἀφροδίτης λέγει·

Ἐλάται ἢ δρύες ὑψικάρηνοι

Ἔστᾱς ἠλίδατοι τεμένη. . . . .

Ἀθανάτων, τὰς δ' οὔτι βροτοὶ κείρουσι σιδήρη

Ἄλλ' ὅτε κεν δὴ Μοῖρα παρεστήκη θανάτοιο

Ἀζάνεται ἐπὶ χθονὶ δένδρεα καλά.

* — *Œuvres de Fr. Rabelais, précédées d'une notice historique par P. L. Jacob.* — Edit. Louis Barré Paris 1857. — *Soirées de Walter Scott à Paris par P. L. Jacob.* Tom. I. Paris 1846. *La pantoufle du Pape.* — *La Littérature Française des origines au XVIIe siècle par Paul Albert.* Paris 1872 page 123-146. — *Sainte-Beuve. Causeries de Lundi.* Tom. III. page 1-13. — *Eugène Gérozet. Histoire de la Litt. Franç. depuis ses origines jusqu'à la Révolution* Paris 1869. — Tom. I. page 318-331.